فصلنامه پژوهشهای سیاسی جهان اسلام، سال سوم، شماره چهارم، زمستان ۱۳۹۲، ص ص ۱۳۰-۱۰۷

بررسی نقش رسانه‌ها و گروه‌های مرجع بر شکل‌گیری نگرش سیاسی دانشجویان

(مطالعهٔ موردی: خیزش‌های اخیر اسلامی در منطقهٔ خاورمیانه)

روح‌الله عباسی[1]
دانشجوی دکتری سنجش و اندازه‌گیری، دانشگاه علامه‌طباطبایی
علیرضا کوهکن[2]
استادیار روابط بین‌الملل دانشگاه علامه‌طباطبایی
صادق آبسالان[3]
دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی فرهنگی، پژوهشکدهٔ مطالعات فرهنگی و اجتماعی

تاریخ دریافت: ۹۲/۰۷/۱۸ **تاریخ پذیرش: ۹۲/۱۱/۲۳**

چکیده

بررسی نگرش سیاسی دانشجویان مسئله‌ای است که در جامعهٔ ما از جایگاه خاصی برخوردار است؛ چراکه نگرش‌ها مقدمهٔ شکل‌گیری رفتارها و کنش‌های اجتماعی افراد هستند. ازسوی دیگر، موضوع خیزش‌های اسلامی در منطقهٔ خاورمیانه و شمال آفریقا، مهم‌ترین موضوع در عرصهٔ تحولات سال‌های اخیر منطقه محسوب می‌شود. باتوجه‌به اینکه تاکنون دادهٔ مستند تجربی درخصوص دیدگاه دانشجویان دراین‌زمینه ارائه نشده است، سنجش هرچند اجمالی این موضوع ضروری به‌نظر می‌رسد.

مقالهٔ حاضر تلاشی است برای بررسی نقش رسانه‌ها و گروه‌های مرجع در نگرش دانشجویان به خیزش‌های اسلامی اخیر در منطقه. برای این منظور، ابتدا دیدگاه ۹۷۷ دانشجو از ۱۶ دانشگاه کشور به‌روش نمونه‌گیری چندمرحله‌ای اخذ شد و به‌کمک آزمون کای‌اسکور، رگرسیون چندگانه و تحلیل مسیر تجزیه‌وتحلیل شد.

نتایج تحلیل رگرسیون نشان داد که درمجموع، ۴۲/۸درصد از تغییرات نگرش دانشجویان به جنبش‌های اسلامی منطقه، از مسیر دو عامل منابع کسب خبر و گروه‌های مرجع اجتماعی تبیین‌شدنی است ($p <$ ۰/۰۰۱). همچنین، مبتنی‌بر نتایج تحلیل مسیر، از میان منابع کسب خبر، به‌ترتیب تأثیر صداوسیما و شبکه‌های ماهواره‌ای و سایت‌های اینترنتی و از میان گروه‌های مرجع اولیه و ثانویه، نقش رهبری نظام و علمای دینی در شکل‌گیری نگرشی خاص در دانشجویان دربارهٔ خیزش‌های اسلامی در منطقهٔ خاورمیانه، معنادار است. در پایان، تلویحات پژوهش حاضر بررسی شده است.

واژه‌های کلیدی: نگرش سیاسی، خیزش‌های اسلامی، گروه‌های مرجع، منابع کسب خبر.

1. abbasi.ro@gmail.com
2. koohkan2001@gmail.com
3. sadegh_absalan@yahoo.com

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-04]

[DOI: 10.20286/priw-0403107]

مقدمه

شناخت نگرش[1] گروه‌های اجتماعی به مسائل مختلف حائز اهمیت است؛ زیرا همان‌گونه که محققان بسیاری خاطرنشان کرده‌اند، نگرش‌ها یکی از عوامل بسیار مهم مؤثر بر رفتار افراد و یکی از پیش‌بینی‌کننده‌های بسیار قوی رفتار آنان به‌شمار می‌رود. نگرش را می‌توان ارزیابی خلاصه و کوتاهی از موضع تفکر دانست که دربرگیرندهٔ پاسخ‌های شناختی و عاطفی است و به‌نوعی گرایش و تمایل به عمل معیّن را درمقابل محرکی خاص، ایجاد می‌کند (اوپنهایم[2]، ۱۳۶۹؛ بینر و وانک[3]، ۱۳۸۵). به‌عبارت‌دیگر، نگرش حالت آمادگی روانی نسبتاً پایداری است که فرد در رویارویی با پدیده، باتوجه‌به تجربه‌های پیشین و ارزیابی شناختی و عاطفی، درمورد آن پدیده ارزشیابی‌های مثبت یا منفی می‌کند و آمادهٔ عکس‌العمل (رفتار) می‌شود (روشن‌نهاد، ۱۳۸۸). «نگرش» ویژگی‌هایی دارد:

۱. خصوصیت اصلی نگرش، آمادگی برای پاسخ دادن است.

۲. حالت درونی آمادگی است؛ این بدان معناست که نگرش پیش‌شرط رفتار است، نه یک نگرش رفتار.

۳. نگرش مفهومی چندبعدی است شامل عناصر شناختی و عاطفی و رفتاری.

٤. فی‌البداهه و دفعی شکل نمی‌گیرد؛ بلکه ازطریق تجربهٔ فرد به‌وجود می‌آید و ازطریق سایر تجارب فرد سازمان داده می‌شود.

۵. نگرش حامل ارزشیابی مثبت و منفی نسبت به موضوع نگرش است و نسبتاً بادوام است.

چنان‌که دیدیم، نگرش دامنهٔ گسترده‌ای از مفاهیم را دربرمی‌گیرد. یکی از انواع نگرش‌هایی که فرد می‌تواند به موضوعات پیرامونی خود داشته باشد، نگرش سیاسی[4] است. نگرش سیاسی جهت‌گیری‌های منفی یا مثبت دربرابر واقعیات سیاسی هستند. نگرش سیاسی آمادگی یا آمادگی درونی برای انجام عمل به‌نحوی خاص دربرابر پدیده‌ای سیاسی است، خواه این پدیده ایدئولوژی باشد، خواه نیرو و مسئله و امر مرتبط با احزاب یا افراد

1. Attitude
2. Oppenheim
3. Bihner And Wanke
4. Political attitudes

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی-پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-04]

[DOI: 10.20286/priw-0403107]

سیاسی. به‌زعم می‌نارد و لانسلو[5]، نگرش‌های سیاسی عبارت‌اند از طرزتلقی‌هایی اجتماعی که دربرابر اوضاع سیاسی که خود اوضاعی اجتماعی هستند و از زاویهٔ قدرت یعنی حکومت یا جامعه بدان‌ها نگریسته می‌شود، شکل می‌گیرند (ساروخانی، ۱۳۷۰). به‌عبارتی، عقیده و نظر و احساسی که فرد دربارهٔ موضوع سیاست دارد، نگرش سیاسی او را تشکیل می‌دهد.

اما در اینجا این مسئله مطرح است که نگرش‌ها چگونه شکل می‌گیرند و چگونه تغییر می‌کنند؟ چنان‌که اشاره شد، یکی از ویژگی‌های نگرش فی‌البداهه و خلق‌الساعه‌نبودن آن است و اینکه از بدو تولد به‌همراه فرد نیست، بلکه ازطریق تجربهٔ فرد به‌وجود می‌آید؛ ازاین‌رو، منابع نگرش ازنظر اکثر اندیشمندان، افرادی هستند که انسان در زندگی خود با آن‌ها کنش متقابل دارد. در این میان، روان‌شناسان اجتماعی درخصوص اینکه نگرش‌ها چگونه آموخته می‌شوند، نظریات متنوع و عوامل متعددی ارائه داده‌اند که برخی از آن‌ها عبارت‌اند از: تجربهٔ مستقیم، قرارگرفتن در معرض محرک‌ها[6]، شرطی‌شدن کلاسیک[7] و کنشگر[8]، یادگیری مشاهده‌ای[9] (الگو و سرمشق‌گرفتن) و مقایسهٔ اجتماعی[10]. در ادامه، تنها به عواملی اشاره خواهد شد که با تحقیق حاضر ارتباط مستقیم دارند.

تجربهٔ مستقیم: در بسیاری از موارد، نگرش‌های افراد حاصل مواجههٔ مستقیمشان با موضوع نگرش است. درمورد دانشجویان نیز این قضیه صادق است؛ بدین‌معنا که اگر فرد پیش از این فعالیت سیاسی می‌کرده یا به‌نحوی با مسائل حوزهٔ سیاست ارتباط بیشتری داشته است، این رویارویی و تجربه ممکن است بر هر سه جزء نگرش او، چه ازنظر جهت و چه ازنظر شدت، آثاری بگذارد و مبنای شناخت، احساس، عملکرد و قضاوت او در موضوع نگرش قرار گیرد.

مقایسهٔ اجتماعی: سازوکار دیگری که در شکل‌گیری نگرش‌ها نقش دارد، مقایسهٔ اجتماعی، یعنی تمایل افراد به مقایسهٔ خود با دیگران است. مقایسهٔ اجتماعی به افراد کمک می‌کند تا مشخص کند که آیا دیدگاه‌های‌شان درمورد واقعیت‌های اجتماعی درست است

5. Meynard & Lancelot
6. More exposure
7. Classical conditioning
8. Operant conditioning
9. Observational learning
10. Social comparison

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-04]

[DOI: 10.20286/priw-0403107]

یا نه. این سازوکار چه‌بسا درمورد دانشجویان و نگرش‌های‌شان نیز صادق باشد. بدین‌معنا که نگرش دانشجویان ممکن است تا حدی از نگرش دانشجویان دیگر و فضای حاکم بر محیط زندگی دانشجویان متأثر باشد. این موضوع به‌ویژه هنگامی اهمیت ویژه می‌یابد که با نظریهٔ الگو و سرمشق‌گیری ترکیب شود. علاوه‌براین، سن دانشجویان و تأثیرپذیری آن‌ها از گفتمان برتر حاکم بر فضای دانشگاه، بر شدت این موضوع می‌افزاید.

الگو و سرمشق‌گرفتن: فرایند دیگری که نگرش ازطریق آن‌ها آموخته می‌شود، الگوی یادگیری اجتماعی یا سرمشق‌گرفتن با یادگیری مشاهده‌ای است. براساس این مکانیسم، افراد ایده‌ها و رفتارهایشان را با درک ایده‌ها و مشاهدهٔ رفتارهای کسانی می‌آموزند که برایشان مهم هستند. دیگرانِ مهم برای کودکان عموماً والدین هستند و با افزایش سن و ورود به عرصه‌های مختلف اجتماعی، این دیگران مهم بسط می‌یابند؛ چنان‌که استاد برای دانشجو فرد مهمی به‌حساب می‌آید (کریمی، ۱۳۷۵؛ دلاور، ۱۳۹۱).

بدیهی است که همهٔ گروه‌های اجتماعی به‌نحو یکسان در کانون توجه افراد یا گروه‌ها قرار نمی‌گیرند. تأثیرپذیری از دیگران در دامنه‌ای از بی‌تفاوتی کامل تا تعلق توأم با شور و اشتیاق وجود دارد. گروه‌های مرجع از این جهت اهمیت دارند که رفتارها، آگاهی‌ها، ایدئولوژی‌ها و بالاخره افکار معینی را به افراد تحمیل می‌کنند. افراد، گروه مرجع را سرمشق قرار می‌دهند؛ چراکه عقاید و رفتارهای گروه مرجع موضوع توجه و اعتماد کسانی است که به آن وابسته‌اند. برای معتقدان به مذهب معین، پیشوایان دینی گروه مرجع به‌حساب می‌آیند. گروه مرجع حتی ممکن است در زمان حاضر نیز موجودیت نداشته باشد. فردی که عضو خانواده‌ای است، درصورت پذیرش آن و پیوستگی کامل با آن، هنجارها و اصول و عقاید موجود در آن را ملاک رفتار خویش قرار می‌دهد (روشن‌نهاد، ۱۳۸۸).

دانشگاه محیطی بسیار متنوع و غنی است که در شکل‌گیری نگرش‌های جدید یا تحکیم و تغییر نگرش‌های پیشین دانشجویان مؤثر است. بخشی از نگرش‌های دانشجویان، پیش از ورود به دانشگاه، در محیط خانه و مدرسه و ازطریق رسانه‌های جمعی شکل گرفته است. پس از ورود به دانشگاه، یا این نگرش‌ها تحکیم می‌شوند یا زمینهٔ تغییر آن‌ها فراهم می‌شود. علاوه‌بر این‌ها، نگرش‌های جدیدی هم در دانشجویان شکل می‌گیرد که نتیجهٔ تعاملات جدید آنان و دسترسی به منابع جدید شناخت است. رسانه‌های جمعی (داخلی

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی-پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-04]
[DOI: 10.20286/priw-0403107]

و خارجی)، منابع اطلاعاتی جدید (اینترنت، کتاب)، گروه‌های مرجع دانشجویی (استادان، روشن‌فکران، روحانیان و نویسندگان)، روزنامه‌ها، انجمن‌های سیاسی (انجمن اسلامی و بسیج دانشجویی) و غیرسیاسی (کانون‌های فرهنگی) و از همه مهم‌تر، سنت‌های دانشجویی، همگی عناصری هستند که در ساختن منظومه‌های نگرشی دانشجویان دخیل هستند. این منظومه‌های نگرشی را می‌توان به یک معنا، «فرهنگ دانشجویی» نامید. دانشجویان نوعی فرایند جامعه‌پذیری را در دانشگاه طی می‌کنند و در جریان همین جامعه‌پذیری است که فرهنگ دانشجویی را می‌آموزند یا درونی می‌کنند. بدون شک، فرهنگ دانشجویی یا منظومه‌های نگرشی دانشجویان چنان وسیع است که با یک تحقیق نمی‌توان آن‌ها را شناخت؛ اما در ارتباط با علل نگرش دانشجویان به سیاست یا عوامل مؤثر بر نگرش سیاسی دانشجویان، همان‌طورکه در مباحث نظری بالا مطرح شد، عوامل متعددی تأثیرگذار هستند که برخی از آن‌ها لزوماً ماهیت سیاسی ندارند. این عوامل را می‌توان به سه دستهٔ کلی تقسیم کرد: ۱. عوامل زمینه‌ای، مانند سن، جنس، قومیت، رشتهٔ تحصیلی، طول مدت تحصیل، موقعیت اجتماعی و اقتصادی خانوادهٔ دانشجویان؛ ۲. عوامل درون‌دانشگاهی، مانند فضای دانشگاه و خوابگاه، زمینه‌های ساختاری و بوروکراتیک دانشگاه، نوع عملکرد مدیریت دانشگاه، تأثیر متون و برنامه‌های درسی؛ ۳. عوامل فرادانشگاهی، مانند وضع عمومی جامعه، کارکرد نظام سیاسی، کارکرد نظام اقتصادی، کارکرد نظام فرهنگی، گروه‌های مرجع اجتماعی، فرهنگ‌های سیاسی دانشجویی، منابع کسب خبر (سراج‌زاده، ۱۳۸۱؛ سیدامامی و دیگران، ۱۳۸۵).

هریک از این عوامل به‌نحوی در نگرش دانشجویان و به‌تبع آن فعالیت‌های سیاسی مؤثرند. دانشجویان یکی از اقشار فعال جوامع در عرصهٔ سیاست محسوب می‌شوند و کمتر کشوری می‌توان یافت که دانشجویان در آن نقش سیاسی مهمی به‌عهده نداشته باشند. جامعهٔ دانشگاهی و دانشجویان به‌دلیل برخورداری از جایگاه ویژه در تأثیرگذاری بر اذهان عامه و نیز به‌جهت داشتن رویکردهای انتقادی به محیط پیرامونی، در هر اجتماعی در کانون توجه مسئولان جامعه قرار دارند.

مقالهٔ پیش رو، در پی بررسی عوامل مؤثر بر تغییر نگرش دانشجویان کشور است و در میان عوامل متعدد، نقش منابع کسب خبر و گروه‌های مرجع اجتماعی را در شکل‌گیری

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعية دراسات العالم الاسلامي
فصلنامه علمی-پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-04]

[DOI: 10.20286/priw-0403107]

نگرش دانشجویان بررسی کرده است. همان‌طورکه از توضیحات فوق آشکار است، هدف اصلی پژوهش مطالعهٔ سهم برخی عوامل اجتماعی در ایجاد تغییر نگرش در دانشجویان است و محتوای نگرش که ممکن است موضوعاتی ازقبیل سیاست داخلی و عملکرد قوا و تحولات بین‌المللی باشد، نسبت به مسئلهٔ اصلی پژوهش، موضوعی ثانوی است.

جهان عرب در اواخر سال ۲۰۱۰ و اوایل ۲۰۱۱ شاهد تحولاتی بود که برای ناظران جهانی پیش‌بینی‌ناپذیر و تکان‌دهنده بود. در پی این تحولات، خیزش‌های مردمی گسترده با خواستها و مطالبات بی‌سابقه، همانند خواست سرنگونی حکومت‌های وقت و برپایی جامعهٔ مدنی و حکومتی مردمی شکل گرفت که سرنگونی برخی حاکمان عرب متمایل به غرب را در پی داشت (خواجه‌سروی و دیگران، ۱۳۹۱).

به‌منظور بررسی عوامل مؤثر در تغییر نگرش دانشجویان در کشور، موضوع وضعیت نگرش دانشجویان به خیزش‌های اخیر مردمی در منطقهٔ خاورمیانه و شمال آفریقا که از موضوعات بسیار مهم در عرصهٔ تحولات منطقه طی سال‌های اخیر محسوب می‌شود، بررسی شده است. باتوجه‌به اینکه تاکنون دادهٔ مستند تجربی درخصوص دیدگاه دانشجویان دراین‌زمینه ارائه نشده است، سنجش هرچند اجمالی این موضوع نیز ضروری به‌نظر می‌رسد. گروه‌های مرجع اجتماعی بررسی‌شده در این تحقیق عبارت‌اند از: رهبری نظام، مراجع تقلید و علما، اساتید دانشگاه، منتقدان و روشن‌فکران سیاسی، اعضای خانواده و سایر (اعم از دوستان و هنرمندان و...). منابع کسب خبر نیز شامل صداوسیما، ماهواره، روزنامه، سایت‌های اینترنتی، رادیوهای خارجی و اطرافیان بوده است.

پیشینهٔ پژوهشی

درخصوص تأثیر منابع کسب خبر و گروه‌های مرجع بر نگرش دانشجویان، تحقیقات متعددی صورت گرفته است.

۱. منابع کسب خبر و نگرش دانشجویان: سیدامامی (۱۳۸٤) در پژوهشی با عنوان «سنجش اشکال و سطوح مشارکت سیاسی دانشجویان و نگرش‌های آنان دربارهٔ مشارکت سیاسی» که در دانشگاه‌های شهر تهران انجام داد، مهم‌ترین منبع کسب اخبار و اطلاعات سیاسی دانشجویان را ابتدا تلویزیون و سپس روزنامه‌ها و سایت‌های اینترنتی معرفی کرد.

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-04]

[DOI: 10.20286/priw-0403107]

نتایج پژوهش دیگری با عنوان «تأثیر وسایل ارتباط‌جمعی بر مشارکت سیاسی شهروندان تهرانی» (پناهی و عالی‌زاد، ۱۳۸٤) نشان داد که میان استفاده از ماهواره و مشارکت سیاسی شهروندان، رابطهٔ معنادار منفی وجود دارد (r=-۰/۲۸۵). همچنین، میان استفاده از وسایل ارتباط‌جمعی داخلی نظیر صداوسیما و روزنامه‌های سراسری با مشارکت سیاسی رابطهٔ معنادار وجود دارد (r=۰/٤). ازسوی دیگر، ادیبی سده و کیهانی (۱۳۸۵) در پژوهشی با عنوان «عوامل مؤثر بر مشارکت سیاسی دانشجویان دانشگاه اصفهان» میان استفاده از رسانه‌های جمعی (اعم از تلویزیون و اینترنت) با مشارکت سیاسی دانشجویان، رابطهٔ معناداری مشاهده نکردند.

۲. گروه‌های مرجع اجتماعی و نگرش نسبت به دانشجویان: درخصوص نقش گروه‌های مرجع در شکل‌گیری نگرش‌های دانشجویان نیز تحقیقاتی صورت پذیرفته است. در سال ۱۳۸۸، روشن‌نهاد پژوهشی با عنوان «سنجش نگرش سیاسی دانشجویان» با حجم نمونهٔ ۱۵۳٦ انجام داد. نتایج این پژوهش در ارتباط با سنجش «میزان تأثیرپذیری دانشجویان از گروه‌های مرجع» حاکی‌از آن است که بین گروه‌های اولیه ازنظر تأثیرگذاری بر دانشجویان، خانواده در درجهٔ اول اهمیت قرار دارد (٤۵درصد) و گروه‌های همسال، تنها ۳٤درصد بر نگرش سیاسی دانشجویان مؤثرند. از میان گروه‌های مرجع ثانویه، گروه‌های مؤثرتر در شکل‌گیری نگرش سیاسی پاسخ‌گویان، به‌ترتیب عبارت‌اند از: شخصیت‌های فکری‌فرهنگی (۵۱/٦ درصد)، اولیای خدا و دستورهای دین (٤۵درصد) و شخصیت‌های سیاسی‌مذهبی (٤۲/۹ درصد). کم‌اثرترین گروه‌ها نیز به‌ترتیب، قهرمانان ورزشی و هنرمندان (۱۱/٤ درصد)، رهبران انقلابی خارجی (۱٦/۷ درصد) و احزاب داخلی (۲۲درصد) هستند. در ارتباط با سنجش «گروه‌های مرجع ثانویهٔ مطرح در جامعه‌پذیری سیاسی» نتایج این پژوهش نشان می‌دهد ۳۰درصد دانشجویان اعتقاد دارند که فضا و محیط دانشگاه در حد زیاد و خیلی زیاد در دانشجویان نگرش سیاسی ایجاد می‌کند.

سیدامامی در پژوهشی با عنوان «مشارکت سیاسی دانشجویان: ارزیابی برخی از پیش‌بینی‌کننده‌های مشارکت سیاسی» به‌استناد یافته‌های پیمایشی که دربارهٔ اشکال و سطوح مشارکت سیاسی دانشجویان به‌دست آمد، یکی از نظریه‌های جامعه‌شناختی مشارکت سیاسی، یعنی «نظریهٔ منابع»، را ارزیابی کرده است (سیدامامی، ۱۳۸٦). براساس نتایج

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی-پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-04]

[DOI: 10.20286/priw-0403107]

حاصل از این پژوهش، تفاوت در منابع اجتماعی‌اقتصادی دانشجویان، مانند تحصیلات و درآمد خانواده، تفاوت معناداری را در رفتار مشارکتی آنان سبب نمی‌شود و علاقه به سیاست و پیگیری اخبار و مسائل سیاسی از رسانه‌ها یکی از پیش‌بینی‌کننده‌های مشارکت سیاسی دانشجویان در ایران به‌شمار می‌رود. همچنین، حس اثربخشی سیاسی به‌عنوان یکی از منابع روان‌شناختی، در هر دو بعدِ اثربخشی درونی و بیرونی، رابطهٔ معناداری با مشارکت سیاسی آنان دارد؛ اگرچه مشارکت رأی‌دهی ظاهراً درمورد دانشجویان رابطهٔ محکمی با حس اثربخشی سیاسی آنان ندارد. البته دین‌داری یا مذهبی‌بودن در چارچوب نظام سیاسی ایران، تا حدودی بر مشارکت سیاسی دانشجویان تأثیر مثبت دارد.

طرح «نگرش‌ها و رفتارهای دانشجویان» ازجمله پژوهش‌های دیگری است که سراج‌زاده در سال ۱۳۸۱ اجرا کرده است. در این پژوهش، ۱۵۲۲ نفر از دانشجویان در ۲۰ دانشگاه دولتی انتخاب شدند. ٦٤درصد از دانشجویان، شخصیت‌های سیاسی نظام جمهوری اسلامی ایران را بزرگان سیاسی مورد احترام خود معرفی کرده‌اند و حدود ۳۲درصد، از مصلحان و روشن‌فکران معاصر مانند امیرکبیر و مصدق و شریعتی نام برده‌اند. مرکز افکارسنجی (ایسپا، ۱۳۸٤) نیز در سال ۱۳۸٤، تحقیق دیگری دربارهٔ نگرش‌های سیاسی دانشجویان، بر روی نمونه‌ای از دانشجویان دانشگاه تهران (٦٦۷ نفر: ۵۲درصد زن و ٤۸درصد مرد) انجام داده است که براساس نتایج آن، نزدیک ۵۰درصد از دانشجویان پیگیر اخبار مربوط به مسائل و رخدادهای سیاسی هستند و بیش از ٤۰درصد آنان در میان دوستان و محافل خانوادگی به مباحث سیاسی می‌پردازند.

۳. خیزش‌های اسلامی: درخصوص تحولات منطقهٔ خاورمیانه و شمال آفریقا مطالعات نظری متعددی انجام شده است. نقش رسانه‌ها در بازنمایی تحولات منطقه در مقاله‌ای با عنوان «بازنمایی تحولات اخیر جهان اسلام در گفتمان پرس‌تی‌وی» بررسی شده است (بشیر و وحیدی فردوسی، ۱۳۹۲). نتایج به‌دست‌آمده حاکی‌از آن است که سیاست شبکهٔ خبری پرس‌تی‌وی درقبال تحولات بحرین و لیبی و یمن با تأکید بر مصادیق فساد و سرکوب و شکنجهٔ مردم بوده است؛ اما درخصوص سوریه، بر لزوم اصلاحات (و نه تغییر رژیم) تأکید شده است. حاتمی و اسماعیلی (۱۳۹۱) در پژوهشی مبتنی‌بر روش تحلیل گفتمان، تعالی گفتمان انقلاب اسلامی در جنبش‌های بیداری اسلامی را بررسی

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-04]
[DOI: 10.20286/priw-0403107]

کرده‌اند. در این پژوهش تحولات اخیر منطقه، در مسیر گفتمانی انقلاب اسلامی ایران و نویدبخش شکل‌گیری ادبیات جدیدی از مواجهه با نظام سلطهٔ بین‌الملل دانسته شده است. خواجه‌سروی و همکاران (۱۳۹۱)، در پژوهشی با عنوان «بیداری اسلامی و جریان‌های اسلام‌گرا» دربارهٔ نقش و عملکرد جریان‌های اسلام‌گرا در شکل‌گیری پدیدهٔ بیداری اسلامی کاوش نظری کرده‌اند.

با وجود این، در هیچ‌یک از این پژوهش‌ها، دادهٔ مبتنی‌بر پیمایش درخصوص نگرش دانشجویان به خیزش‌های اخیر منطقه ارائه نشده است و این مسئله یکی از جنبه‌های نوآورانهٔ مقاله حاضر می‌باشد.

روش تحقیق

مبتنی‌بر شرایط تحقیق و موضوع موردبررسی، پژوهش حاضر از نوع پیمایشی مقطعی است و اطلاعات ازطریق پرسش‌نامهٔ محقق‌ساخته گردآوری شده است. رایج‌ترین طرحی که در تحقیق پیمایشی به‌کار می‌رود، طرح مقطعی است. در این رویکرد، اطلاعات از افراد در یک مقطع زمانی جمع‌آوری می‌شود.

جامعهٔ آماری، نمونه و شیوهٔ نمونه‌گیری

جامعهٔ آماری در پژوهش حاضر، همهٔ دانشجویان شاغل به تحصیل در سال تحصیلی ۱۳۹۱-۱۳۹۲ در مقاطع مختلف تحصیلی، در دانشگاه‌های دولتی (حدود ۵۳ دانشگاه) تحت پوشش وزارت علوم، تحقیقات و فناوری هستند[۱۱] (حدود ۲،٤۰۲،۳٤٥ نفر). برای تعیین حجم نمونه، با دراختیارداشتن فراوانی جامعهٔ آماری، از فرمول تعیین حجم نمونه (فرمول کوکران) به‌شرح زیر استفاده شده است (p= ۰/۵ و d = ۰/۰٤):

$$n = \frac{Nt^{۲}p(۱-P)}{Nd^{۲} + t^{۲}p(۱-p)} = ۶۰۰$$

حجم نمونهٔ پیشنهادی فرمول فوق حدود ٦۰۰ نفر است که براساس پیشینهٔ تجربی و ملاحظات تحقیق، درنهایت حجم نمونه ۹۸۰ نفر افزایش یافت و این تعداد پرسش‌نامه وارد مرحلهٔ تجزیه‌وتحلیل شد.

۱۱. سایت موسسه پژوهش و برنامه ریزی آموزش عالی: irphe.ac.ir/files/site1/pages/Amar_1Negah

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-04]
[DOI: 10.20286/priw-0403107]

شیوهٔ نمونه‌گیری: وزارت علوم، تحقیقات و فناوری مجموعهٔ دانشگاه‌های تحت پوشش خود را در پنج منطقه طبقه‌بندی کرده است. همین مبنای نمونه‌گیری به‌روش چندمرحله‌ای[12] قرار گرفت. در این بخش، به هر دانشگاه به‌عنوان خوشه[13] نگریسته می‌شود. برای انجام فرایند نمونه‌گیری، نخست سهمیهٔ مربوط به هر منطقه متناسب با جمعیت آن نسبت به کل جمعیت دانشجویی محاسبه شده و در هر منطقه، دانشگاه مدنظر به‌روش PPS (که در آن خوشه‌های بزرگ‌تر امکان بیشتری برای ورود به نمونه پیدا می‌کنند) انتخاب شد و درنهایت، ١٦ دانشگاه پیمایش شدند.[14] گفتنی است که سهمیهٔ هر دانشگاه نیز متناسب با جمعیت دانشجویی آن‌ها نسبت به کل جمعیت دانشجویی منطقهٔ مدنظر، تعیین شد.[15]

ابزار اندازه‌گیری

ابزار اندازه‌گیری در پژوهش حاضر پرسش‌نامه است که براساس اهداف پژوهش و مبانی نظری و ملاحظات روش‌شناختی نظریهٔ کلاسیک آزمون[16] تدوین شده است. دقیق‌ترین راه برای تعیین روایی[17] پرسش‌نامه، استفاده از روایی ملاکی ازطریق بررسی همبستگی نتایج آن آزمون با ملاکی خارجی ازقبیل پرسش‌نامهٔ مشابهی است که قبلاً تهیه شده و روابودنش اثبات شده است. اما اگر چنین پرسش‌نامه‌ای از قبل وجود نداشته باشد یا امکان اجرای هم‌زمان آن‌ها وجود نداشته باشد، از روایی محتوایی[18] بهره‌گیری می‌شود؛ به این ترتیب که ارتباط کامل گویه‌های آزمون با محتوای زمینهٔ مدنظر ازطریق رجوع به افراد خبره و دارای صلاحیت در آن حوزه انجام می‌شود. برای تعیین روایی پرسش‌نامهٔ حاضر، از روایی صوری[19] (یکی از اقسام روایی محتوایی) و مبتنی‌بر دیدگاه خبره، استفاده شده است. برای این منظور، پرسش‌نامه در اختیار مجموعه‌ای از متخصصان شامل استادان علوم سیاسی (دو نفر)، صاحب‌نظران حوزهٔ روش در پژوهش‌های اجتماعی (دو نفر) و پژوهشگران و

12. Multi–Stage Sampling
13. Cluster
١٤. دانشگاه‌های تهران، شهید بهشتی، خوارزمی، زنجان، ارومیه، کردستان، لرستان، فردوسی مشهد، بجنورد، مازندران، اصفهان، صنعتی اصفهان، اراک، شهید چمران اهواز، شهید باهنر کرمان، هرمزگان.
١٥. روش نمونه‌گیری در دانشگاه‌ها، طی آیین‌نامه‌ای به مجریان میدانی طرح آموزش داده شد.
16. Classical Test Theory (CTT)
17. Validity
18. Content Vlidity
19. Face Vlidity

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-04]
[DOI: 10.20286/priw-0403107]

محققان عام حوزهٔ علوم انسانی (چهار نفر) قرار گرفت. پس از اخذ دیدگاه‌های آنان و انجام اصلاحات طی مراحل متعدد، سؤالاتی از پرسش‌نامه انتخاب شدند که ضریب توافق در آن‌ها بالای ۰/۷ بود.

تجزیه‌وتحلیل اطلاعات به‌صورت توصیفی و سپس تحلیل استنباطی ازطریق آزمون کای‌اسکور، تحلیل رگرسیون و تحلیل مسیر و با کمک نرم‌افزار SPSS صورت گرفته است.

یافته‌ها

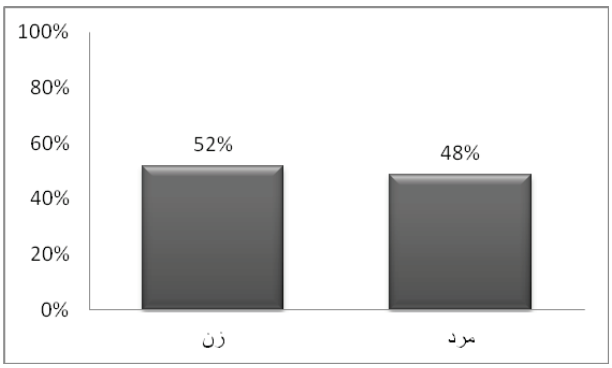
پس از مرور مبانی نظری و تجربی، یافته‌های تحقیق در دو بخش توصیفی و استنباطی ارائه شده است.

۱- یافته‌های توصیفی

۱-۱. ویژگی‌های جمعیت‌شناختی:

ارائهٔ ویژگی‌های جمعیت‌شناختی برای شناسایی بیشتر ویژگی‌های شرکت‌کنندگان در تحقیق ضرورت دارد. در اینجا اهم اطلاعات مربوط به ویژگی‌های جمعیت‌شناختی[20] اعضای گروه نمونه آورده شده است.

در نمودار ۱، اطلاعات مربوط به جنسیت شرکت‌کنندگان در تحقیق، برحسب درصد نشان داده شده است. براساس نمودار، ٥١/٦ درصد از دانشجویان حاضر در تحقیق را زنان و ٤٨/٤ درصد از دانشجویان را مردان تشکیل می‌دهند که این نسبت‌ها رابطهٔ نزدیکی با نسبت دانشجویان زن و مرد شاغل به تحصیل در کل دانشگاه‌های کشور دارد.

نمودار ۱. نسبت جنسیت شرکت‌کنندگان

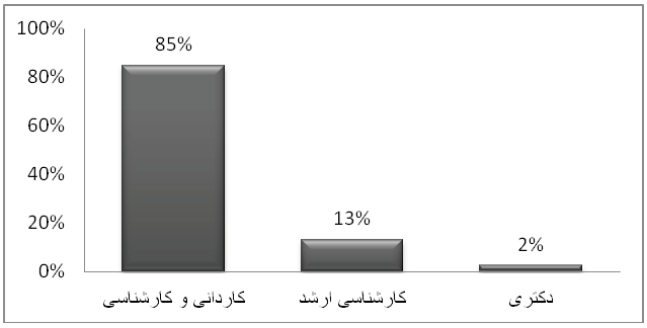
20. Demographic Characteristics

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی-پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-04]

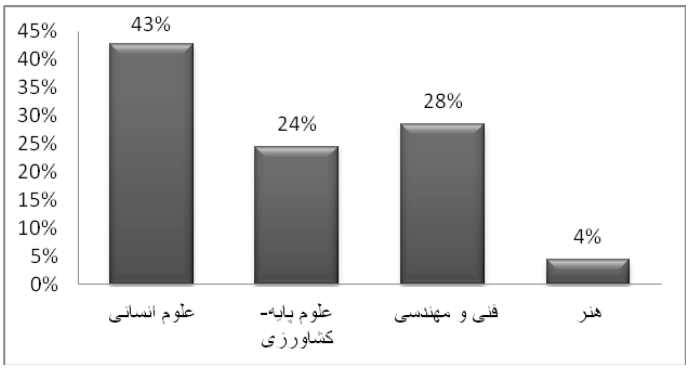
[DOI: 10.20286/priw-0403107]

در نمودار ۲، اطلاعات مربوط به مقطع تحصیلی شرکت‌کنندگان در تحقیق، نشان داده شده است. بر این اساس، ۸۵درصد دانشجوی کاردانی و کارشناسی، ۱۳درصد دانشجوی کارشناسی‌ارشد و ۲درصد دانشجوی مقطع دکتری هستند. ضمناً این نسبت‌ها با نسبت دانشجویان مقاطع مختلف تحصیلی در کل وزرات علوم (طبق آمارهای رسمی) همسوست.[۲۱]

نمودار ۲. وضعیت تحصیلات شرکت‌کنندگان

در نمودار ۳، اطلاعات مربوط به گروه تحصیلی شرکت‌کنندگان در تحقیق، برحسب درصد نشان داده شده است. بر این اساس، ٤۳درصد در گروه علوم انسانی‌ـاجتماعی، ۲٤درصد در گروه علوم پایه‌ـکشاورزی، ۲۸درصد در گروه فنی‌ـمهندسی و ٤درصد در گروه هنر شاغل به تحصیل هستند.

نمودار ۳. گروه‌های تحصیلی شرکت‌کنندگان

۱-۲. منابع کسب خبر:

۲۱. گزارش مؤسسهٔ پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری (www.irphe.ir/FA/Statis-tices).

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-04]

[DOI: 10.20286/priw-0403107]

پاسخ دانشجویان به سؤالی درخصوص تعیین سهم هریک از منابع و رسانه‌های زیر در آگاهی از اخبار سیاسی، در طیفی با دامنهٔ ۵تایی در جدول ۱ نشان داده شده است.

جدول ۱. میزان مراجعهٔ دانشجویان به منابع کسب خبر (درصد)

منبع کسب خبر	همیشه	اغلب	گاهی	بندرت	هیچوقت
صداوسیما	۲۸	۳۰	۲۰	۱۱	۱۱
ماهواره	۱۷	۲۰	۲۰	۱۷	۲۷
روزنامه	۸	۲٤	۳۲	۲۵	۱۲
سایت‌های اینترنتی	۱۲	۲۰	۲٤	۲۲	۲۲
رادیوهای خارجی	۵	۹	۱۳	۲۳	۵۰
اطرافیان	۳۰	۳۷	۳۰	۱۰	۳
سایر منابع	۵	۱۵	۲۳	۲٦	۳۰

براساس اظهارنظر دانشجویان، ۵۸درصد دانشجویان همیشه یا بیشتر اوقات برای کسب اخبار سیاسی از «صداوسیما» بهره می‌برند. دومین منبع کسب خبر، «اطرافیان» هستند که ۵۷درصد دانشجویان همیشه یا اغلب به آن رجوع می‌کنند. اطرافیان اعم از خانواده و دوستان است. همچنین، ۵۷درصد دانشجویان اظهار داشتند که لااقل گاهی، «ماهواره» مرجع اطلاع از اخبار آن‌ها محسوب می‌شود که از این میان ۳۷درصد اغلب یا همیشه از آن استفاده می‌کنند.

سهم مطبوعات مکتوب (روزنامه‌ها و جراید) که از آن به‌عنوان یکی از منابع اصلی کسب خبر یاد می‌شود، کم بوده و ٦۹درصد دانشجویان اصلاً از آن استفاده نمی‌کنند یا گهگاه از آن استفاده می‌کنند. این در حالی است که دانشجویان همیشه یا اغلب از «اینترنت» برای آگاهی از مسائل سیاسی بهره می‌گیرند.

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی-پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-04]

[DOI: 10.20286/priw-0403107]

۱-۳. گروه‌های مرجع:

در اینجا، با ارزیابی و تحلیل دیدگاه‌های دانشجویان در پاسخ به این پرسش که «موضع‌گیری افراد زیر چقدر بر دیدگاه‌ها و تصمیم‌گیری‌های سیاسی شما تأثیرگذار بوده است؟»، نگرش آن‌ها در این حوزه بررسی شده است که نتایج آن در جدول ۲ آمده است.

جدول ۲. گزارش دانشجویان درخصوص میزان تأثیرپذیری از گروه‌های مرجع اجتماعی (درصد)

گروه مرجع اجتماعی	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	اصلاً
رهبری نظام	۳۷	۱۵	۱۶	۱۰	۲۲
مراجع تقلید و علما	۲۰	۲۲	۲۰	۱۷	۲۱
استادان دانشگاه	۱۶	۲۹	۳۲	۱۵	۸
منتقدان و روشن‌فکران سیاسی	۱۴	۲۹	۳۱	۱۶	۱۰
اعضای خانواده	۲۴	۲۹	۲۸	۱۳	۶
سایر (اعم از دوستان و هنرمندان)	۷	۱۴	۲۵	۲۵	۳۰

براساس اظهارنظر ۵۳درصد دانشجویان، «خانواده» به‌میزان خیلی زیاد یا زیاد بر دیدگاه‌های آن‌ها تأثیرگذار است. در میان گروه‌های مرجع ثانویه، ۵۲درصد از دانشجویان «رهبری نظام» را فردی معرفی کرده‌اند که بیشترین تأثیر را بر دیدگاه‌ها و تصمیم‌گیری‌های سیاسی آن‌ها دارد. پس از آن‌ها، به‌ترتیب استادان دانشگاه با ۴۵درصد ، منتقدان و روشن‌فکران سیاسی با ۴۳درصد و مراجع تقلید و علما با ۴۲درصد، بیشترین تأثیر را بر دیدگاه‌های دانشجویان داشته‌اند.

۱-۴. نگرش دربارهٔ خیزش‌های اسلامی در منطقه:

برای ارزیابی و تحلیل نگرش دانشجویان درزمینهٔ خیزش‌های اسلامی در منطقه، از آنان خواسته شد دیدگاه خود را درخصوص گزاره‌های زیر بیان کنند که نتایج آن در جدول ۳ آمده است.

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی-پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-04]

[DOI: 10.20286/priw-0403107]

گزاره‌ها:

۱. تحولات اخیر در کشورهای اسلامی و عربی، باعث کاهش نفوذ آمریکا و اسرائیل در منطقه خواهد شد.

۲. خیزش‌های اخیر در منطقه خاورمیانه، تحت تأثیر انقلاب اسلامی ایران شکل گرفته‌اند.

جدول ۳. نگرش دانشجویان دربارهٔ خیزش‌های اسلامی در منطقه (درصد)

متغیر	سطوح	موافق یا تا حدودی موافق	مخالف یا تا حدودی مخالف	بدون اظهارنظر
جنسیت	زن	۵۰	۳۸	۱۲
	مرد	۵۰	٤٦	٤
مقطع	کاردانی و کارشناسی	۵۰	٤۲	۸
	کارشناسی‌ارشد	۵۵	۳۵	۱۰
	دکتری	۳۲	٦۱	٦
کل		۵۰	٤۲	۷

مبتنی‌بر نتایج جدول ٤، حدود نیمی از دانشجویان به گویه‌های فوق پاسخ «موافق یا تا حدودی موافق» داده‌اند. نیز، ٤۲درصد دانشجویان نگرشی منفی داشته و ۷درصد از شرکت‌کنندگان در این باره نظری ابراز نکرده‌اند. آزمون آماری کای‌اسکور نشان می‌دهد که تفاوت دیدگاه دانشجویان (موافق و مخالف با گویه‌ها) ازنظر آماری معنادار است ($p<0/005$، $X^2 = 6/61$) .

همان‌طورکه در جدول زیر ملاحظه می‌شود، نسبت دانشجویان مرد و زن که نگرش موافقی با گویه‌های فوق دارند، با یکدیگر برابر و معادل ۵۰درصد است (X^2 ، $p= 0/12$ = 2/39). با وجود این حدود ۱۲درصد از زنان از پاسخ به این بخش خودداری کرده‌اند. همچنین، ۵۰درصد از دانشجویان کارشناسی و ۵۵درصد از دانشجویان کارشناسی‌ارشد دارای دیدگاه موافق بوده و تنها ۳۲درصد از دانشجویان دکتری نگاهی مشابه به این تحولات داشته‌اند و این تفاوت دیدگاه، ازنظر آماری نیز معنادار است ($X^2 = 6/61$ ، $p < 0/05$).

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی-پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-04]

[DOI: 10.20286/priw-0403107]

۲- یافته‌های استنباطی

برای تعیین نقش متغیرهای پیش‌بین (مستقل) شامل منابع کسب خبر (صداوسیما، شبکه‌های ماهواره‌ای، سایت‌های اینترنتی، خانواده، روزنامه، رادیوهای خارجی) و گروه‌های مرجع (رهبری نظام، علمای دینی، استادان دانشگاه، روشن‌فکران، خانواده) در تبیین متغیر نگرش دانشجویان به جنبش‌های اسلامی منطقه به‌عنوان متغیر ملاک (وابسته)، از رگرسیون چندگانه (هم‌زمان) استفاده شده است. در این روش، متغیرهای پیش‌بین هم‌زمان وارد تحلیل می‌شوند (جدول ٤).

جدول ٤. نتایج خلاصهٔ مدل رگرسیونی

متغیرها	R	ضریب تبیین	خطای استاندارد برآورد	دوربین-واتسون
منابع کسب خبر گروه‌های مرجع	۰/٦٥٤	۰/٤۲۸	۰/۷٥۸	۱/۸٦

جدول ٥. نتایج تحلیل واریانس یک‌راهه

متغیرها	مجموع مجذورات	درجهٔ آزادی	میانگین مجذورات	F	سطح معناداری
رگرسیون باقی‌ماندهٔ کل	٤۱٥/۱۳ ٥٥٥/۳۱ ۹۷۰/٤٤	۱۰ ۹٦۷ ۹۷۷	٤۱٥/٥۱ ٥۷/۰	۷۲/۲۹	۰/۰۰۱

همان‌طورکه در یافته‌های جدول ٤ مشهود است، تغییرات نگرش دانشجویان براساس متغیرهای پیش‌بین منابع کسب خبر و نیز گروه‌های مرجع تبیین‌پذیر است؛ به‌نحوی که این دو عامل قادرند درمجموع ٤۲/۸ درصد از واریانس نگرش دانشجویان به جنبش‌های

فصلنامه علمی-پژوهشی پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-04]
[DOI: 10.20286/priw-0403107]

اسلامی منطقه را تبیین کنند (**p <0/001**). همچنین، مقدار آزمون دوربین- واتسون نشان می‌دهد که خطاها از یکدیگر مستقل بوده و مفروضهٔ استفاده از رگرسیون برقرار است.

جدول ٦. نتایج ضرایب تحلیل رگرسیون

منابع تغییر		B	آزمون t	سطح معناداری	VIF
مقدار ثابت		١/١٩٦	١٠/٣٥	٠/٠٠٠	–
منابع کسب خبر	صداوسیما**	٠/١٤٠	٨/٥٣	٠/٠٠٠	١/٢٥
	شبکه‌های ماهواره‌ای**	٠/٠٦٦	– ٤/٣٠	٠/٠٠٠	١/٣١
	روزنامه‌ها و جراید	٠/٠١٢	٠/٧٢	٠/٤٦٩	١/١٥
	سایت‌های اینترنت*	٠/٠٣٤	– ٢/٠٣	٠/٠٤٣	١/٢٨
	رادیوهای خارجی	٠/٠٢٣	– ١/٢١	٠/٢٢٦	١/٢٤
گروه‌های مرجع	رهبری نظام**	٠/١٦١	٧/٩٢	٠/٠٠٠	١/٢٦
	علمای دینی**	٠/١٠٥	٥/٤٠	٠/٠٠٠	٢/١٠
	استادان دانشگاه	٠/٠١٤	– ٠/٨١	٠/٤٢٠	١/٣٤
	روشن‌فکران	٠/٠٠٦	٠/٣٣	٠/٧٣٩	١/٣١
	خانواده	٠/٠٣٢	١/٩٤	٠/٠٥٣	١/٠٧

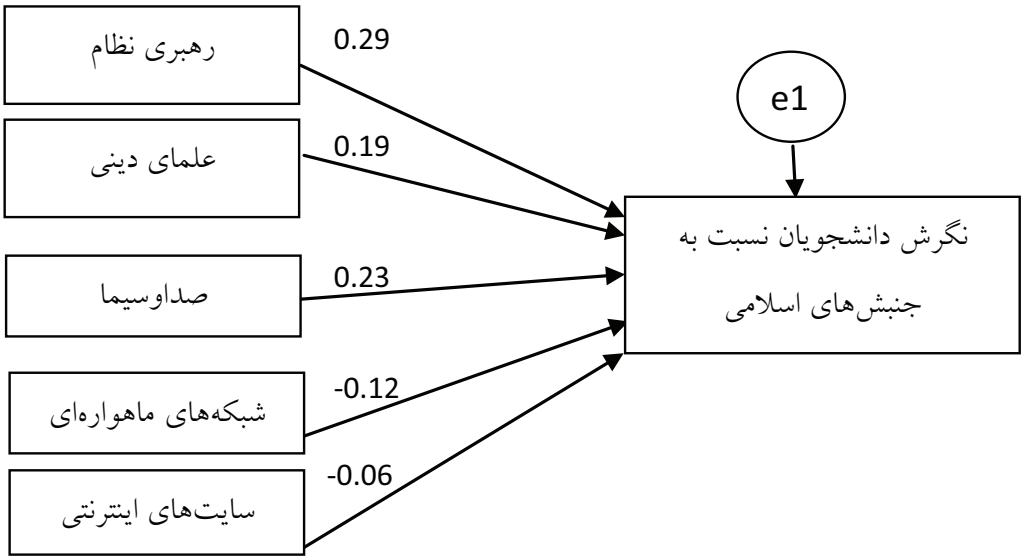
باتوجه‌به معناداری آزمون **t** در جدول ٦، حضور سه عامل از منابع کسب خبر شامل صداوسیما و شبکه‌های ماهواره‌ای و سایت‌های اینترنتی و نیز دو عامل از گروه‌های مرجع شامل رهبری نظام و علمای دینی در معادلهٔ نهایی رگرسیون، ازنظر آماری پذیرفتنی است. همچنین مقادیر آمارهٔ VIF شائبهٔ وجود هم‌خطی میان متغیرها را منتفی می‌سازد.

در ادامه به‌کمک تحلیل مسیر،[22] برآوردهای کمّی روابط علّی (هم‌کنشی) بین مجموعهٔ متغیرها نشان داده می‌شود. البته ساختن مدل علی به‌معنای وجود روابط علی میان متغیرهای مدل نیست؛ بلکه این علیت بیان می‌کند که کدام مسیر اهمیت بیشتری دارد.

22. Path Analysis

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-04]

[DOI: 10.20286/priw-0403107]

نمودار ۲. نمودار تحلیل مسیر

در نمودار ۲، مسیرهای معنادار در تبیین متغیر ملاک به‌همراه ضرایب هریک از مسیرها نشان داده شده است. همچنین، علامت ضرایب جهت تأثیرگذاری‌ها را بیان می‌کند؛ بنابراین، همان‌طورکه در نمودار نیز آمده است، درخصوص عوامل مؤثر در شکل‌گیری نگرش دانشجویان به جنبش‌های اسلامی اخیر در منطقه، می‌توان گفت که در میان گروه‌های مرجع اجتماعی، بیشترین تأثیر مربوط به رهبری نظام با ضریب ۹۲/۰ بوده است و در میان منابع کسب خبر، مربوط به صداوسیما با ۳۲/۰ و شبکه‌های ماهواره‌ای با ۹۲/۰.

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-04]

[DOI: 10.20286/priw-0403107]

نتیجه‌گیری

نگرش‌ها ابعادی همچون آمادگی درونی بالفعل برای انجام عمل و نیز گرایش یا جهت‌گیری مثبت یا منفی دربرابر امر اجتماعی را روشن می‌سازند و ترکیبی متشکل از شناخت‌ها و احساس‌ها و آمادگی برای عمل به پدیده‌ای معین هستند (کوهن، ۱۳۸۷؛ کرچ و دیگران، ۱۹۶۱). دانشجویان و نگرش آنان به مسائل سیاسی و اجتماعی و فرهنگی همواره از اهمیت خاصی برخوردار بوده‌اند. دانشجویان در فرصت‌های گوناگون دیدگاه‌ها و مواضع سیاسی خاص خود را دربارهٔ مسائل پیرامون خود داشته‌اند. آنان در بسیاری از مواقع خود را در مسائل سیاسی پیشرو می‌دانسته و برای خود رسالتی سیاسی قائل بوده‌اند؛ ازاین‌رو، پژوهش حاضر از چند بعد دارای اهمیت است.

براساس یافته‌های پژوهش حاضر، منابع اصلی کسب اخبار سیاسی، به‌ترتیب صداوسیما و اطرافیان (اعم از خانواده و دوستان) است. این موضوع نقش و اهمیت محیط پیرامونی را درمقابل سایر رسانه‌ها نشان می‌دهد. همچنین، یک‌سوم دانشجویان اظهار کردند که اغلب یا همیشه، «ماهواره» مرجع اطلاع از اخبار آن‌ها محسوب می‌شود. اما درخصوص مطبوعات مکتوب (روزنامه‌ها و جراید) نیز دوسوم دانشجویان به‌ندرت از آن استفاده می‌کنند. این در حالی است که رسانه‌های مرتبط با فضای مجازی و سایت‌های اینترنت رو به افزایش است؛ به‌نحوی که حدود یک‌سوم دانشجویان همیشه یا اغلب از «اینترنت» برای آگاهی از مسائل سیاسی بهره می‌گیرند.

همچنین مبتنی‌بر اظهارنظر بیش از نیمی از دانشجویان، «خانواده» به‌میزان زیادی بر دیدگاه‌های آن‌ها تأثیرگذار است؛ لذا در میان گروه‌های مرجع اولیه، خانواده همچنان تأثیرگذارترین نهاد محسوب می‌شود. گروه‌های مرجع ثانویه، «رهبری نظام» را فردی معرفی کرده‌اند که بیشترین تأثیر را بر دیدگاه‌ها و تصمیم‌گیری‌های سیاسی آنان دارد و پس از آن، به‌ترتیب استادان دانشگاه، منتقدان و روشن‌فکران سیاسی و مراجع تقلید و علما را مؤثرتر از همه بر دیدگاه‌های خود عنوان دانسته‌اند.

جا دارد از پدیده‌ای با عنوان «خطای برآورد» سخن بگوییم؛ به این معنا که دانشجویان براساس گزاره‌های فرهنگی حاکم بر جامعه، تأثیرپذیری خود را از اصحاب علم بیش‌برآورد کرده و برعکس و البته ناخواسته، تأثیرپذیری خود را از گروه‌هایی که از این حوزه‌ها فاصلهٔ

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی-پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-04]

[DOI: 10.20286/priw-0403107]

مشهودی دارند (نظیر هنرمندان و ورزش‌کاران) کم‌برآورد می‌کنند. این در حالی است که ممکن است تحلیل‌های جامعه‌شناختی نتایج متفاوتی را نشان دهند.

همچنین براساس نتایج تحلیل رگرسیون، متغیرهای پیش‌بین منابع کسب خبر و گروه‌های مرجع، حدود نیمی از تغییرات نگرش دانشجویان دربارهٔ جنبش‌های اسلامی منطقه را تبیین می‌کنند. همچنین، ازنظر تأثیرگذاری در شکل‌گیری نگرش دانشجویان دربارهٔ جنبش‌های اسلامی اخیر در منطقه (مبتنی‌بر مدل تحلیل مسیر)، دز میان گروه‌های مرجع اجتماعی، بیشترین تأثیر مربوط به رهبری نظام و در میان منابع کسب خبر مربوط به صداوسیما و شبکه‌های ماهواره‌ای (با رابطهٔ منفی) است.

نتایج تحقیق حاضر با یافته‌های سیدامامی (۴۸۳۱) و پناهی و عالی‌زاد (۴۸۳۱) همسوست؛ با این تفاوت که در تحقیق سیدامامی (۴۸۳۱) اثرگذاری روزنامه‌ها بیش از سایت‌های اینترنتی برآورد شده است، ولی در این پژوهش، طبق اظهارنظر دانشجویان، سایت‌های اینترنتی به‌مراتب بیش از روزنامه‌ها در اولویت کسب خبر قرار دارند. این یافته به تغییر ذائقهٔ دانشجویان در منابع کسب خبر و گسترش فضای مجازی در شکل‌دهی به نگرش‌های سیاسی دانشجویان اشاره دارد. البته ادیبی سده و کیهانی (۵۸۳۱) در پژوهش خود، رابطهٔ معناداری میان استفاده از رسانه‌های جمعی (اعم از تلویزیون و اینترنت) و نگرش‌های دانشجویان مشاهده نکردند. به‌نظر می‌رسد دلیل این یافته، تفکیک‌نشدن رسانه‌های مختلف در سنجش میزان اثرگذاری بر نگرش‌های دانشجویان است.

از جهت دیگر، نتایج تحقیق حاضر با یافته‌های طرح ملی «سنجش نگرش سیاسی دانشجویان» (روشن‌نهاد، ۸۸۳۱) و پژوهش سراج‌زاده (۱۸۳۱) ازنظر تأثیرگذاری گروه‌های مرجع اولیه و ثانویه بر نگرش سیاسی دانشجویان، هم‌راستاست.

با بررسی و مقایسهٔ روند گسترش بهره‌گیری از اینترنت و شبکه‌های ماهواره‌ای (مبتنی‌بر مقایسهٔ نتایج پژوهش حاضر و پژوهش‌های دههٔ گذشته) شاهد کاهش چشمگیر مخاطبان رسانه‌هایی نظیر روزنامه و جراید مکتوب و افزایش اثرگذاری فضای مجازی بر نگرش‌های دانشجویان (به‌عنوان بخش مهمی از جامعه) هستیم. بی‌تردید، رشد تکنولوژی ارتباطات امری اجتناب‌ناپذیر است و فرصت مغتنم و مناسبی است که اگر از ظرفیت‌های آن بهره‌گیری مناسب نشود، به تهدیدی برای امنیت ملی تبدیل می‌شود. این مسئله می‌بایست

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-04]

[DOI: 10.20286/priw-0403107]

توجه سیاست‌گذاران رسانه‌ای و ارباب مطبوعات را به این مسئله جلب کند که چه عواملی موجب فاصلهٔ مخاطبان (به‌ویژه نسل جوان) با این رسانه‌ها شده است.

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-04]

[DOI: 10.20286/priw-0403107]

کتابنامه

آبسالان، صادق (۱۳۸۸)، خوانش دانشجویان از سیاست‌های فرهنگی دانشگاه: مطالعهٔ موردی دانشگاه علامه‌طباطبایی، پایان‌نامهٔ کارشناسی‌ارشد: دانشگاه علامه‌طباطبایی.

ادیبی سده، مهدی و مسیح‌الله کیهانی (۱۳۸۵)، «عوامل مؤثر بر مشارکت سیاسی دانشجویان دانشگاه اصفهان»، فصلنامهٔ علمی‌پژوهشی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شوشتر، سال اول، ص۱۵۱تا۱۷۶.

اوپنهایم، آ. ن. (۱۳۶۹)، طرح پرسش‌نامه وسنجش نگرش‌ها، ترجمهٔ مرضیه کریم‌نیا، مشهد: آستان قدس رضوی.

بشیر، حسن و علی وحیدی فردوسی (۱۳۹۲)، «بازنمایی تحولات اخیر جهان اسلام در گفتمان پرس‌تی‌وی»، پژوهشهای سیاسی جهان اسلام، سال سوم، ش۲، ص۲۹تا۵۰.

بینر، جرد و میکائیل وانک (۱۳۸۵) نگرش‌ها و تغییر آن‌ها، ترجمهٔ علی مهداد، تهران: جنگل.

پناهی، محمدحسین و اسماعیل عالی‌زاد (۱۳۸٤)، «تأثیر وسایل ارتباط‌جمعی بر مشارکت سیاسی شهروندان تهرانی»، فصلنامهٔ علوم اجتماعی، ش۲۸و۲۹، ص۸۹تا۱۳۱.

حاتمی، محمدرضا و مصطفی اسماعیلی (۱۳۹۱)، «تعالی گفتمان انقلاب اسلامی در جنبش‌های بیداری اسلامی»، پژوهشهای سیاسی جهان اسلام، سال اول، ش۱، ص٦۵تا۸۳.

خواجه‌سروی، غلامرضا و دیگران (۱۳۹۱)، «بیداری اسلامی و جریان‌های اسلام‌گرا»، پژوهشهای سیاسی جهان اسلام، سال دوم، ش۳، ص۵تا۳۹.

دلاور، علی (۱۳۹۱)، مقیاس‌های سنجش نگرش، تهران: روان.

روشن‌نهاد، ناهید (۱۳۸۸)، سنجش نگرش سیاسی دانشجویان، تهران: معاونت فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری.

ساروخانی، باقر (۱۳۷۰)، دایرةالمعارف علوم اجتماعی، تهران: کیهان.

سراج‌زاده، سیدحسین (۱۳۸۱)، نگرش‌ها و رفتار دانشجویان، تهران: وزارت علوم تحقیقات و فناوری، دفتر برنامه‌ریزی اجتماعی و مطالعات فرهنگی.

سیدامامی، کاووس (۱۳۸٦)، «مشارکت سیاسی دانشجویان: ارزیابی برخی از پیش‌بینی‌کننده‌های مشارکت سیاسی»، پژوهش‌نامهٔ علوم سیاسی، سال دوم، ش۱.

سیدامامی، کاووس و دیگران (۱۳۸۵)، ارزش‌ها و نگرش‌ها و رفتار سیاسی جوانان، گزارش طرح پژوهشی، تهران: سازمان ملی جوانان.

کریمی، یوسف (۱۳۷۵)، روان‌شناسی اجتماعی، تهران: ارسباران.

کوهن، آرتور (۱۳۷۸)، تغییر نگرش و تأثیر اجتماعی، ترجمهٔ علیرضا کلدی، تهران: دانشگاه علوم بهزیستی و توان‌بخشی.

مرکز افکارسنجی دانشجویان ایران (٤۸۳۱)، نگرش‌های سیاسی دانشجویان، تهران: مرکز افکارسنجی ایران.

Krech, D, Crutchfield, R.S, and Ballackey, E.L. (1961)، Individual in Society,New York: McGraw-Hill.

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی-پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-04]

[DOI: 10.20286/priw-0403107]

پیوست

گویه‌هایی که در ادامه آمده است، سؤالاتی هستند که در این مقاله از آن‌ها استفاده شده است.[1]

دیدگاه‌ها	کاملاً موافقم	تا حدودی موافقم	تا حدودی مخالفم	کاملاً مخالفم	نمی‌دانم
تحولات اخیر در کشورهای اسلامی و عربی، باعث کاهش نفوذ آمریکا و اسرائیل در منطقه خواهد شد.	۱	۲	۳	٤	٥
خیزش‌های اخیر در منطقهٔ خاورمیانه، تحت‌تأثیر انقلاب اسلامی ایران شکل گرفته‌اند.	۱	۲	۳	٤	٥

۱. به‌نظر شما روزنامه‌های زیر، اخبار و مسائل سیاسی را تا چه حدی واقع‌بینانه منعکس می‌کنند؟

روزنامه	میزان انعکاس واقعیت			
۱.۱. روزنامه‌های تا حدودی مستقل (مثل روزنامهٔ اطلاعات)	زیاد □	تا حدودی □	کم □	اصلاً □
۱.۲. روزنامه‌های همسو با اصولگرایان (مثل روزنامهٔ کیهان)	زیاد □	تا حدودی □	کم □	اصلاً □
۱.۳. روزنامه‌های همسو با اصلاح‌طلبان (مثل روزنامهٔ شرق)	زیاد □	تا حدودی □	کم □	اصلاً □
۱.٤. نمی‌دانم □				

۲. فکر می‌کنید تاکنون موضع‌گیری افراد زیر چقدر بر دیدگاه‌ها و تصمیم‌گیری‌های شما تأثیرگذار بوده است؟

۱. گفتنی است که نسخهٔ کامل پرسش‌نامهٔ سنجش نگرش سیاسی دانشجویان حاوی (بیش از) صد گویه است.

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-04]

[DOI: 10.20286/priw-0403107]

افراد/مقامات	میزان تأثیر				
۲.۱. رهبری نظام	خیلی زیاد ☐	زیاد ☐	تا حدودی ☐	کم ☐	اصلاً ☐
۲.۲. رئیس جمهوری	خیلی زیاد ☐	زیاد ☐	تا حدودی ☐	کم ☐	اصلاً ☐
۲.۳. مراجع تقلید و علما	خیلی زیاد ☐	زیاد ☐	تا حدودی ☐	کم ☐	اصلاً ☐
۲.٤. استادان دانشگاه	خیلی زیاد ☐	زیاد ☐	تا حدودی ☐	کم ☐	اصلاً ☐
۲.۵. منتقدان و روشن‌فکران سیاسی	خیلی زیاد ☐	زیاد ☐	تا حدودی ☐	کم ☐	اصلاً ☐
۲.٦. اعضای خانواده	خیلی زیاد ☐	زیاد ☐	تا حدودی ☐	کم ☐	اصلاً ☐
۲.۷. دوستان و همسالان	خیلی زیاد ☐	زیاد ☐	تا حدودی ☐	کم ☐	اصلاً ☐
۲.۸. هنرمندان	خیلی زیاد ☐	زیاد ☐	تا حدودی ☐	کم ☐	اصلاً ☐
۲.۹. قهرمانان ورزشی	خیلی زیاد ☐	زیاد ☐	تا حدودی ☐	کم ☐	اصلاً ☐
۹۹. سایر.....					

۳. منابع زیر، چقدر به شما در به‌دست‌آوردن اخبار سیاسی کمک می‌کنند؟

منبع خبری	میزان استفاده				
۳.۱. صدا و سیما	همیشه☐	اغلب ☐	گاهی ☐	بندرت ☐	هیچ‌وقت ☐
۳.۲. شبکه‌های ماهواره‌ای	همیشه☐	اغلب ☐	گاهی ☐	بندرت ☐	هیچ‌وقت ☐
۳.۳. روزنامه‌ها و جراید	همیشه☐	اغلب ☐	گاهی ☐	بندرت ☐	هیچ‌وقت ☐
۳.٤. سایت‌های اینترنتی داخلی	همیشه☐	اغلب ☐	گاهی ☐	بندرت ☐	هیچ‌وقت ☐
۳.۵. سایت‌های اینترنتی‌خارجی	همیشه☐	اغلب ☐	گاهی ☐	بندرت ☐	هیچ‌وقت ☐
۳.٦. رادیوهای داخلی	همیشه☐	اغلب ☐	گاهی ☐	بندرت ☐	هیچ‌وقت ☐
۳.۷. رادیوهای خارجی	همیشه☐	اغلب ☐	گاهی ☐	بندرت ☐	هیچ‌وقت ☐
۳.۸. دوستان و آشنایان	همیشه☐	اغلب ☐	گاهی ☐	بندرت ☐	هیچ‌وقت ☐

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-04]

[DOI: 10.20286/priw-0403107]